

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

معاونت پژوهش

به نام خدا

مشور اخلاق پژوهش

بایاری از خداوند سبحان و اعتماد به این که عالم محضر خداست و همواره ناظر بر اعمال انسان و به منظور پاس داشت مقام بلند دانش پژوهش و نظریه ایست جایگاه دانشگاه در اعلامی فرهنگ و

تمدن بشری ماد انشویان و احسنای بیست علمی واحد های دانشگاه آزاد اسلامی متقدمی کردیم اصول زیر را در انجام فعالیت های پژوهشی مد نظر قرار داده و از آن تخطی نکنیم:

۱- اصل برائت: التزام به برائت جویی از حرکت رفقار غیر حرفه ای و اعلام موضع نسبت به کسانی حوزه علم و پژوهش را به شائبه های غیر علمی می آلاینده.

۲- اصل رعایت انصاف و امانت: تعهد به اجتناب از حرکت جانب داری غیر علمی و حفاظت از اموال، تجهیزات و منابع در اختیار.

۳- اصل ترویج: تعهد به رواج و دانش و اسناد نتایج تحقیقات و انتقال آن به بکاران علمی و دانشجویان به غیر از مواردی که منع قانونی دارد.

۴- اصل احترام: تعهد به رعایت حریم ها و حرمت ها در انجام تحقیقات و رعایت جانب تقد و خودداری از حرکت حرمت شکنی.

۵- اصل رعایت حقوق: التزام به رعایت کامل حقوق پژوهشگران، پرسنل و پژوهشگران (انسان، حیوان و نبات) و سایر صاحبان حق.

۶- اصل رازداری: تعهد به صیانت از اسرار و اطلاعات محرمانه افراد، سازمانها و کشور و کلیه افراد و نهاد های مرتبط با تحقیق.

۷- اصل حقیقت جویی: تلاش در راستای پی جویی حقیقت و وفاداری به آن و دوری از حرکت پنهان سازی حقیقت.

۸- اصل مالکیت مادی و معنوی: تعهد به رعایت کامل حقوق مادی و معنوی دانشگاه و کلیه بکاران پژوهش.

۹- اصل منافع ملی: تعهد به رعایت مصالح ملی و در نظر داشتن پیشبرد و توسعه کشور در کلیه مراحل پژوهش.

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد تهران مرکزی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه زبان و ادبیات فارسی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)

گرایش: زبان و ادبیات فارسی

عنوان:

زیبایی شناختی شعر وحشی بافقی

استاد راهنما:

دکتر احمد خیالی خطیبی

استاد مشاور:

دکتر اکرم گلشنی

پژوهشگر:

سید رضا حسینی دستجردی

پاییز ۱۳۹۲

تقدیم به

روان پاک و مطهر پدر و مادر عزیزم

که به من درست زیستن را در عشق ورزیدن به اهل البیت (ع)

همراه با تحمل رنج و سختی در زندگی آموختند.

و بردباری و صبوری و شکیبایی را سرلوحه‌ی اهدافم قرار دادند.

همچنین همسر عزیزم که بار سنگین زندگی را با توجه به مشکلات

جسمی

و روحی که داشته‌ام

به دوش کشیده و سختی راه و کار را با تربیت خوب فرزندانم بر من سهل و آسان نمود

زحماتشان را ارج می‌نهم و این ناچیزترین را

تقدیم‌شان میدارم.

تشکر و قدردانی

علمی که نگیرداز تو خودخواهی را

وآن علم که باعث نشود پاکی را

جهل است بسی بهتر از دانش و فن

که افزون نکند در تو خداخواهی را

بارالها: به مقربین درگاهت توفیقی عنایت فرما تا لحظه‌ای از پرتو حقایق ملکوتی

غافل نشویم که غفلت همان و در جاده ضلالت و گمراهی خزیدن همان.

سپاس به درگاه ایزد منان که به لطف و رحمت خود به مخلوقاتش قدرت اندیشه و

تفحص بخشید و راه ترقی و پیشرفت را فراسوی آنان گشود و با اعطای برکات خود

توفیق چیدن خوشه‌ای از خرمن علم را به بنده حقیرش عطا فرمود.

با تشکر و سپاس فراوان از هدایت و راهنمایی‌های استادان ارجمند: **جناب آقای دکتر**

احمد خیالی خطیبی. در مقام استاد راهنما و ارشاد و همراهی استاد **سرکار خانم دکتر**

اکرم گلشنی. استاد مشاور؛ که مرا در این پژوهش یاری نموده و چراغ هدایت‌شان را فرا

راه این نوآموز علم و دانش قرار دادند تا با بهره‌گیری از روشنایی آن به مقصد برسم. و

نیز از **سرکار خانم دکتر مهناز جعفریه** که داوری این پایان‌نامه را قبول نموده و نظرات

بسیار مفید و سودمند عنایت فرموده و خواهند فرمود سپاسگزارم.

از خداوند برای همه عزیزان توفیقات روز افزون خواستارم.

تعهد نامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجانب سیدرضا حسینی دستجردی دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپیوسته به شماره دانشجویی ۹۰۰۷۶۴۰۷۳ در رشته زبان و ادبیات فارسی که در تاریخ ۹۲/۱۱/۳۰ از پایان نامه خود تحت عنوان:

زیبایی شناختی شعر وحشی بافقی

با کسب نمره ۱۸ و درجه بسیارخوب دفاع نموده‌ام بدینوسیله متعهد می‌شوم:

۱- این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در موارد که دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و...) استفاده نموده‌ام، مطابق ضوابط و رویه‌های موجود نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست ذکر و درج کرده‌ام.

۲- این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاه و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

۳- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هر گونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و... از این پایان نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.

۴- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی:

تاریخ و امضاء

بسمه تعالی

در تاریخ: ۹۲/۱۱/۳۰

دانشجوی کارشناسی ارشد سیدرضا حسینی دستجردی از پایان نامه خود دفاع

نموده و با نمره ۱۸ بحروف هجده و با درجه عالی مورد

تصویب قرار گرفت.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	فصل اول: کلیات طرح.....
۲	۱-۱- بیان مسئله.....
۳	۲-۱- هدف‌های تحقیق.....
۳	۳-۱- اهمیت موضوع تحقیق و انگیزش انتخاب آن.....
۴	۴-۱- سؤالات و فرضیه‌های تحقیق.....
۴	سؤالات اصلی تحقیق.....
۴	سؤالات فرعی تحقیق.....
۴	۵-۱- مدل تحقیق.....
۴	۶-۱- تعاریف عملیاتی متغیرها و واژه‌های کلیدی.....
۴	۱-۶-۱- تعاریف عملیاتی متغیرها.....
۵	۲-۶-۱- واژه‌های کلیدی.....
۵	۷-۱- روش تحقیق.....
۵	۸-۱- قلمرو تحقیق.....
۵	۹-۱- جامعه آماری و حجم نمونه.....
۶	فصل دوم: مطالعات نظری.....
۷	۱-۲- شرح احوال و آثار وحشی بافقی.....
۷	۲-۱-۱- شرح احوال وحشی بافقی.....
۸	۲-۱-۱-۱- مذهب.....
۸	الف - چگونگی مرگ وحشی.....
۱۱	ب - سال مرگ وحشی.....
۱۲	۲-۱-۲- آثار وحشی بافقی.....

- الف - اشعار..... ۱۳
- ب - خلد برین..... ۱۴
- ج - ناظر و منظور..... ۱۶
- د - فرهاد و شیرین..... ۲۶
- ۲-۲- ویزگی و سبک شعر قرن دهم..... ۲۷
- ۱-۲-۲- ویزگی سبک اشعار وحشی بافقی..... ۲۷
- بخش اول: شعر سبک وقوع..... ۲۹
- ۲-۲-۲- سخنان پیشینیان درباره وحشی و روش سرایندگی او..... ۳۵
- ۳-۲- علم بیان..... ۳۶
- ۴-۲- فایده علم بیان..... ۳۷
- ۵-۲- ابزارهای بیانی..... ۳۷
- ۶-۲- تعریف تشبیه..... ۳۸
- ۱-۴- انواع تشبیه..... ۳۹
- ۱-۱-۴- تشبیه ملفوف..... ۳۹
- ۱-۱-۱-۴- تشبیه ملفوف و ابیات..... ۳۹
- ۲-۱-۴- تشبیه مفروق..... ۴۱
- ۱-۲-۱-۴- تشبیه مفروق و ابیات..... ۴۱
- ۳-۱-۴- تشبیه جمع..... ۴۲
- ۱-۳-۱-۴- تشبیه جمع و ابیات..... ۴۳
- ۴-۱-۴- تشبیه معکوس..... ۴۴
- ۱-۴-۱-۴- تشبیه معکوس و ابیات..... ۴۵
- ۵-۱-۴- تشبیه مضمَر..... ۴۵
- ۱-۵-۱-۴- تشبیه مضمَر و ابیات..... ۴۶

- ۴۷ ۴-۱-۶- تشبیه مشروط
- ۴۷ ۴-۱-۶-۱- تشبیه مشروط یا مقید و ابیات
- ۴۹ ۴-۱-۷- تشبیه تفضیل
- ۴۹ ۴-۱-۷-۱- تشبیه تفضیل و ابیات
- ۵۰ ۴-۱-۸- تشبیه تمثیل
- ۵۱ ۴-۱-۸-۱- تشبیه تمثیل و ابیات
- ۵۲ ۴-۱-۹- تشبیه مرکب
- ۵۲ ۴-۱-۹-۱- تشبیه مرکب و ابیات
- ۵۳ ۴-۱-۱۰- انواع تشبیه به اعتبار طرفین
- ۵۵ ۴-۱-۱۱- تشبیه حسی به خیالی وهمی و ابیات
- ۵۶ ۴-۱-۱۲- تشبیهات: مجمل - مفصل - مؤکد - مرسل
- ۵۷ ۴-۱-۱۳- تشبیه مطلق و ابیات
- ۵۷ ۴-۱-۱۴- تشبیه بلیغ
- ۵۸ ۴-۱-۱۴-۱- تشبیه بلیغ و ابیات
- ۵۹ ۴-۱-۱۵- تشبیه تلمیحی
- ۵۹ ۴-۱-۱۵-۱- تشبیه تلمیحی و ابیات
- ۶۱ ۴-۱-۱۶- تشخیص
- ۶۱ ۴-۱-۱۶-۱- تشخیص و ابیات
- ۶۲ ۴-۱-۱۷- جمع و تقسیم
- ۶۳ ۲-۶-۱- ارکان تشبیه
- ۶۴ ۲-۶-۲- اغراض تشبیه
- ۶۴ ۲-۶-۳- انواع تشبیه به اعتبار حسی یا عقلی بودن طرفین
- ۶۵ ۲-۶-۳-۱- تشبیه وهمی و خیالی

- ۶۶ ۲-۶-۴- انواع تشبیه به اعتبار مفرد یا مرکب بودن طرفین.
- ۶۸ ۲-۶-۵- انواع تشبیه به اعتبار تعدد طرفین.
- ۶۹ ۲-۶-۶- انواع تشبیه به اعتبار حذف یا عدم حذف ادات تشبیه و وجه شبه.
- ۷۰ ۲-۶-۷- انواع دیگر تشبیه.
- ۷۳ ۲-۷-۷- تعریف استعاره.
- ۷۴ ۲-۷-۱- اصطلاحات استعاره.
- ۷۴ ۲-۷-۲- انواع استعاره به اعتبار حذف یا ذکر یکی از طرفین.
- ۷۷ ۲-۷-۳- استعاره تمثیلیه.
- ۷۸ ۲-۷-۴- تفاوت استعاره تمثیلیه با کنایه.
- ۷۹ ۲-۸-۱- تعریف مجاز.
- ۷۹ ۲-۸-۱- اصطلاحات مجاز.
- ۸۰ ۲-۸-۲- انواع مجاز.
- ۸۰ ۲-۸-۳- انواع مجاز مرسل براساس علاقه‌ها.
- ۸۳ ۲-۹-۱- تعریف کنایه.
- ۸۳ ۲-۹-۱- اصطلاحات کنایه.
- ۸۴ ۲-۹-۲- انواع کنایه به اعتبار مکنی عنه.
- ۸۴ ۲-۹-۳- انواع کنایه به اعتبار وضوح و خفا و کثرت و قلت وسائط.
- ۸۶ ۲-۹-۴- تفاوت کنایه و مجاز.
- ۸۷ ۲-۱۰- پیشینه‌ی تحقیق.
- ۸۸ فصل سوم: روش شناسایی تحقیق.
- ۸۹ ۳-۱- روش تحقیق.
- ۸۹ ۳-۲- جامعه آماری.
- ۸۹ ۳-۳- حجم نمونه و روش اندازه‌گیری.

۱۸۹	۳-۴- ابزار جمع‌آوری اطلاعات.....
۱۸۹	۳-۵- روش تجزیه و تحلیل داده‌ها:.....
۹۰	فصل چهارم: تجزیه و تحلیل یافته‌های تحقیق.....
۹۱	مقدمه.....
۹۲	بخش اول: تشبیه.....
۹۳	۴-۱- تشبیه.....
۹۳	مقدمه.....
۱۳۱	بخش دوم: استعاره.....
۱۳۲	۴-۲- استعاره.....
۱۳۲	مقدمه.....
۱۶۷	۴-۲-۱- استعاره به اعتبار طرفین به استعاره‌ی مکینه و مصرحه تقسیم می‌شود.....
۱۶۸	۴-۲-۲- استعاره از حیث لفظ مستعار، دو نوع است.....
۱۶۸	۴-۲-۳- استعاره و ابیات.....
۱۷۲	بخش سوم: مجاز.....
۱۷۳	۴-۳- مجاز.....
۱۷۳	مقدمه.....
۱۷۹	۴-۳-۱- انواع علاقه‌ی مجاز.....
۱۸۰	۴-۳-۲- مجاز و ابیات.....
۱۸۴	بخش چهارم: کنایه.....
۱۸۵	۴-۴- کنایه.....
۱۸۵	مقدمه.....
۱۹۶	۴-۴-۱- فرق بین مجاز و کنایه.....
۱۹۷	۴-۴-۲- کنایه و ابیات.....

فصل پنجم: نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادات	۲۰۱
۱-۵- نتایج حاصله از این تحقیق براساس شماره توضیح داده شده‌اند:	۲۰۲
۱-۱-۵- تشبیه	۲۰۲
۲-۱-۵- استعاره	۲۰۴
۳-۱-۵- کنایه	۲۰۴
۴-۱-۵- مجاز	۲۰۵
۲-۵- ارائه‌ی پیشنهادات	۲۰۵
۳-۵- نمودار ابزارهای بیانی	۲۰۶
منابع و مآخذ	۲۱۰

چکیده

به نام خداوند جان و خرد

کزین برتر اندیشه بر نگذرد

علم بیان یکی از ابزارهای بلاغت در کلام است. در این علم با اصول زیبایی‌شناختی زبان و نیز با شیوه‌های مختلف در ادای معنای واحد آشنا می‌شویم. در این پژوهش تلاش می‌شود به بررسی ارکان زیبایی‌شناختی در شعر وحشی بافقی پرداخته شود. که ابتدا در فصل دوم به تعریف و توضیح این ابزارها یعنی تشبیه، استعاره، مجاز و کنایه می‌پردازم و سپس در فصل چهارم موارد مربوط به هر کدام را از دیوان وحشی بافقی استخراج کرده و به توضیح آنان خواهم پرداخت. در پایان نتایج یافته‌هایم را در نموداری نشان خواهم داد اما آنچه حائز اهمیت است این است که میزان استفاده‌ی شاعر از تشبیه به مراتب بیش از استفاده او از دیگر ابزارهای بیانی بوده است. پس از آن استعاره از حیث کاربرد آن در درجه‌ی دوم قرار دارد، سپس کنایه و در پایان مجاز کمترین بسامد را دارد و این خود نشان از سادگی کلام شاعر و همه فهم بودن آن دارد و همین ویژگی کلام او را در دسترس همگان قرار داده و تأثیر و جاودانگی شعرش را دوچندان کرده است.

کلید واژه‌ها: وحشی بافقی، بیان، تشبیه، استعاره، مجاز و کنایه.

فصل اول: کلیات طرح

۱-۱- بیان مسئله

وحشی بافقی از جمله شاعرانی است که اشعارش کمتر مورد بررسی و پژوهش دانشگاهی واقع شده است. یکی از موضوعاتی که جا دارد در اشعار شاعران بدان توجه شود بلاغت به طور عام و توجه به ابزارهای ایجاد بلاغت و معیارهای زیبایی‌شناختی به طور خاص خواهد بود. که این مقوله یکی از مهم‌ترین عوامل در ادبی نمودن یک اثر می‌باشد. بر این اساس با نشان دادن این عوامل، چگونگی کاربرد آن‌ها و نیز بسامد هر یک می‌توان جایگاه و میزان ادبی بودن یک اثر و نیز میزان توانمندی و خلاقیت یک شاعر یا نویسنده را ارزیابی کرد.

در بحث از زیبایی‌شناختی اولین سوالی که به ذهن متبادر می‌شود این است که اساساً زیبایی چیست و چه تعریفی می‌توان به آن اختصاص داد؟ در نگاه عام جامعه، زیبایی همان برانگیختن حس جذابیت، لذت و جالب بودن در برخورد با یک شیء، پدیده و یا یک اثر هنری است. به نظر می‌آید در تعریف مذکور ویژگی خارق‌العادگی پررنگ‌تر از دیگر ویژگی‌ها است. شاید تمامی زیبایی‌ها در هنر ننگند اما بی‌شک هنر مجرای است برای بیان زیبایی‌ها به گونه‌ی متفاوت و همین بیان متفاوت است که به هنر خودمختاری می‌دهد و آن را از امور واقع متمایز کرده و زمینه‌ی فهم و درک نوینی را پایه‌گذاری می‌کند.

۱-۲- هدف‌های تحقیق

۱. معرفی کوتاه و اجمالی وحشی بافقی، سرگذشت او و احوالاتش.
۲. بررسی قدرت وحشی بافقی در استفاده از ابزارهای علم بیان.
۳. بررسی بسامد این ابزارها و میزان کاربردشان در شعر شاعر.

۱-۳- اهمیت موضوع تحقیق و انگیزش انتخاب آن

با توجه به موقعیت اجتماعی - فرهنگی و ادبی شاعران دوره‌ی صفویه و از آن میان وحشی بافقی به نظر می‌رسد که شعر این شاعر شوریده نیز در حلقه‌ی اتصال شعر فارسی مورد بحث و بررسی قرار گیرد که این بررسی‌ها می‌تواند شامل موارد زیادی از جمله زیباشناختی شعر فارسی دوره‌ی وحشی بافقی باشد. انگیزه‌ی من در انجام این پژوهش، معرفی بیشتر شاعر و همچنین بررسی مهارت شاعر در استفاده از ابزارهای بیان و معیارهای زیبایی‌شناختی و درک هر چه بهتر شعر اوست. از آنجا که آثار وحشی کمتر مورد بررسی قرار گرفته است به عنوان دانشجوی ادبیات فارسی وظیفه‌ی خود می‌دانم که گامی در جهت علاقه‌مند کردن دانش‌جویان و دانش‌پژوهان نسبت به آثار این شاعر ارزنده بردارم.

۱-۴- سوالات و فرضیه‌های تحقیق

سوالات اصلی تحقیق

۱. میزان استفاده وحشی از ابزارهای زیبایی‌شناختی به چه صورت است؟
۲. مهم‌ترین ویژگی‌های زیبایی‌شناختی شعر وحشی بافقی کدامند؟

سوالات فرعی تحقیق

۱. شاعر از تشبیهات به چه صورت‌هایی بهره برده است؟
۲. استفاده‌ی شاعر از استعارات در چه سطحی بوده است؟
۳. آیا شاعر از مجاز و کنایه هم در شعر خود بهره برده است؟

۱-۵- مدل تحقیق

تحلیلی - توصیفی

۱-۶- تعاریف عملیاتی متغیرها و واژه‌های کلیدی

۱-۶-۱- تعاریف عملیاتی متغیرها

بیان: ادای معنای واحد به طرق مختلف است مشروط بر اینکه همگی مبتنی بر تخیل باشند.

تشبیه: مانند کردن کسی یا چیزی به کسی یا چیزی دیگر در حالتی یا امری با الفاظ خاص است.

استعاره: به کار بردن یک واژه به جای واژه‌ی دیگر با علاقه‌ی مشابهت است.

مجاز: استعمال لفظ است در غیرمعنی اصلی و موضوع له حقیقی به مناسبتی و آن مناسبت را در اصطلاح فن بدیع علاقه می‌گویند.

کنایه: جمله یا عبارتی است که معنای ظاهری آن مورد نظر نمی‌باشد اما قرینه‌ای هم که ما را از معنای ظاهری متوجه معنای باطنی نماید وجود ندارد.

۱-۶-۲- واژه‌های کلیدی

وحشی بافقی، بیان، تشبیه، استعاره، مجاز، کنایه

۱-۷- روش تحقیق

کتابخانه‌ای - اسنادی

۱-۸- قلمرو تحقیق

شعر قرن دهم

۱-۹- جامعه آماری و حجم نمونه

دیوان جامع وحشی بافقی، به کوشش دکتر حسین آذران (نخعی)، چاپ دهم، ۱۳۸۸، مؤسسه انتشارات امیرکبیر که شامل غزلیات و قصاید و قطعات و مثنوی‌های اوست و حدود ۱۰۳۰ صفحه می‌باشد.

فصل دوم: مطالعات نظری